

РОЗВИВАЙМО У МАЛЯТ СЕНСОРИКУ ТА ДРІБНУ МОТОРИКУ

У ранньому віці дитина отримує багато різноманітних вражень з навколишнього світу. Вона розрізняє кольори, форми, величини. Але далеко не всі ці властивості й далеко не завжди привертають увагу малюка, мають для нього якесь життєве значення, є тими ознаками предметів, які він враховує в своїх діях. Тож дуже важливо вчасно збагатити дітей зоровими, слуховими, дотиковими враженнями, чому насамперед сприяє належно обладнане навколишнє предметне середовище.

Однак досить часто групові приміщення для дітей раннього віку бувають перенасичені великою кількістю матеріалу. Він розміщений на полицках, столах, у шафах, на килимі, а дитини, якій, здавалося б, усе це призначено, практично не залишається місця. Вихователі ж ніяк не наважуються розстатися з накопиченим матеріалом, старими іграшками (адже все це так нелегко давалося). Забуваючи часом головну вимогу – іграшки та обладнання мають створювати оптимально насичене (без надмірної кількості та без дефіциту) цілісне, багатофункціональне середовище, де традиційні матеріали й матеріали нового покоління підібрано збалансовано, з урахуванням педагогічної цінності, вікових особливостей розвитку дітей (від одного до трьох років).

У цій статті хочемо ознайомити педагогів з умовами, що сприяють розвитку сенсорики та дрібної моторики дітей раннього віку, на прикладі роботи дошкільного навчального закладу №532 (директор Галина Годинська).

Іграшки в групах дітей раннього віку тут досить великі (сумірні самій дитині або ляльці). Здебільшого це предмети, що імітують побутову обстановку: великі іграшкові меблі, ліжечко, столик, стільці, кухонна плита, шафа, умивальник тощо. Усе це розміщено в стилізованому будиночку під «черепичним» дахом (дах яскравий, різноколірний, вив'язаний вручну вихователем Вірою Корнієць). Є й диванчик, на якому можуть сидіти ляльки

і діти.

Зазначимо: в просторі групового приміщення досить мати 3-4 таких цілісних комплекси. Інші ігрові матеріали розміщені на низьких стелажах, у пересувних ящиках на коліщатах. Вони доступні, перебувають у полі зору дітей, мають постійне місце, що дуже важливо. Адже малята погано реагують на просторову зміну обстановки й віддають перевагу стабільності. Однак час від часу ігровий матеріал (ляльки, посуд, машини тощо) змінюється, що підвищує інтерес до нього, сприяє кращому застосуванню. Так, якщо вихователь помітив, що малята менш охоче грають з пірамідками, будівельним матеріалом, їх на якийсь час прибирають. В ігрових куточках створюються так звані ігрові ситуації – підказки: ляльки сидять за столом, на якому розставлений посуд, немовля лежить у ліжечку тощо. Це спрямовує увагу малюків на ту чи іншу діяльність.

Початок другого року життя – період наочних узагальнень, коли діти об'єднують предмети не стільки за істотними ознаками, скільки за ознаками, що впадають в око за зовнішньою схожістю: кольором, величиною. Здатність узагальнювати предмети, орієнтуючись на їх суттєві ознаки, у малят з'являється згодом, з набуттям досвіду.

Діти раннього віку перебувають під владою зовнішньої ситуації, їхні дії залежать від того, які предмети їх оточують. Тому матеріали в групі здебільшого представлені об'єктами для дослідження в реальній дії. Вони яскраві, привабливі, цікаві для малят. Ці об'єкти зі спеціально виділеними, ніби підкресленими фізичними властивостями (кольором, формою, величиною) допомагають дітям ознайомлюватися із зовнішніми властивостями речей та освоювати дії з ними (пірамідки, стрижні для нанизування кілець, шнурівки, застібки, катушки тощо). Малятам подобається грати великими катушками, до яких прив'язані мотузки (завдовжки 70 см). Дитина однією рукою тримає катушку, а другою намотує чи розмотує мотузку (від себе або до себе).

Вихователь Віра Корнієць сконструювала кілька пірамідок-ляльок. Діти

обстежують їх за допомогою зорового і тактильного аналізаторів. Кільця пірамідок різних розмірів зроблено з поролону й обплетені нитками (вовняними, бавовняними, шовковими) різних кольорів (жовтого, зеленого, білого, синього, фіолетового, червоного, помаранчевого).

Спеціальні досліді (Л. Венгера) з вивчення сприйняття дітьми кольору показали, що, коли дитина знає, наприклад, жовтий колір, але не знає помаранчевого, вона помилково сприймає помаранчевий колір як жовтий. Тому важливо ознайомлювати дітей з основними кольорами спектра та їхніми відтінками.

Граючи з пірамідкою, наслідуючи дії вихователя (знайти потрібне кільце), малята спочатку не зважають на колір. І це не тому, що вони погано розрізняють властивості (що має місце вже в перші місяці життя), а через нерозуміння їхнього значення, відсутність постійного орієнтування на них. Вихователь називає всі кольори, спрямовуючи дії дитини (знайди таке саме червоне кільце, як у мене, давай-но знайдемо зелене кільце тощо), але не ставить за мету, щоб дитина їх обов'язково запам'ятовувала. Повноцінне засвоєння назв кольорів відбувається тільки у зв'язку з оволодінням сенсорними еталонами. Для малят 2-3-го року життя досить запам'ятати назву самої властивості – «колір», а також, можливо, назви одного-двох кольорів.

Виконуючи дії, діти навчаються порівнювати, розрізняти величину кільця пірамідки, розуміти й позначати словами: велике, маленьке, найменше, найбільше кільце, добирати кільця у порядку зменшення.

Особливість уявлень про співвідношення предметів за величиною полягає у визначенні на око тонких кількісних розходжень між порівнюваними предметами. Таке визначення розходжень має назву окомір. Щоб удосконалювати окомір малят, їх навчають розв'язувати щоразу складніші завдання. Спочатку вибір на око більшого (меншого) кільця з двох, потім – вибір кільця за зразком (коли з двох кільця треба вибрати на око те, що дорівнює за величиною третьому). Тут сенсорне виховання тісно

переплітається з розвитком мислення малят.

Обстежуючи пальчиками кільця пірамідки, діти ознайомлюються з їхньою фактурою, можуть відчутти, що є кільця, м'які на дотик (з вовняних ниток). Є цупкіші (з бавовняних ниток). Є кільця ніжні, такі, що ковзають у руках (із шовкових ниток). Малятам від 2 до 2,5 року можна давати пірамідки з 6-8 кілець, від 2,5 до 3 років – із 8-10 (12) кілець.

Нанижуючи кільця на пірамідку, діти засвоюють прямі та зворотні дії. Не біда, якщо в малюка спочатку не виходить пірамідка, і він просто маніпулює з кільцями, які йому до вподоби. Це нормально. Адже дитина отримує задоволення від самих дій, а також від різних змін предмета, що виникають завдяки цим діям. Прийде час, коли в неї щось вийде. Малюк зафіксує цей момент у своїй свідомості, а потім охоче повторить цю дію ще й ще. Адже цілеспрямована діяльність дітей цього віку формується на основі маніпуляцій з різними предметами через спроби та помилки.

Проводячи ігри з пірамідками, вихователі використовують такі прийоми: показ зразка з називанням дій та форм ігрового матеріалу; спрямування дій руки дитини рукою дорослого при одночасному називанні; поступове ускладнення словесної регуляції дій малят (без показу) у вигляді підказки (по ходу), навідного запитання, повної словесної інструкції; використання методу раптової появи та зникнення предмету, що викликає орієнтовну реакцію дитини.

Хотілося б звернути увагу читачів ще на кілька дидактичних посібників, також виготовлених вихователем Вірою Корнієць.

Черепашка – м'яка дидактична іграшка (вив'язана вручну) з кишнями. Кишені призначені для засвоєння дітьми порядку виконання дій: з'єднати дві частини кишені за допомогою шнурівки; застібнути гудзик, кнопку на кишені; покласти в кишеню таку саму геометричну фігуру, що зображена на ній: трикутник, прямокутник, квадрат, круг, овал (вив'язані фігури об'ємні, з різними наповнювачами: гарбузовим насінням, квасолею, горохом). Передні лапки черепахи – пальчики різних кольорів. На задніх лапках є застібки –

«блискавки», які можна застібнути й розстібнути. Дитина має можливість витягнути з кишеньки предмет або покласти його в кишеньку, перекласти з місця на місце.

Дидактичний килимок (120x100 см, вив'язаний вручну). Діти мають можливість самостійно або за допомогою вихователя скласти картину. Прикрашати квіточками галявину (на частині килимка зеленого кольору пришито гудзики, до яких пристібаються квіти), «намалювати» сонечко, хмарки (пристібаються гудзиками), листочки на деревах (жовті, зелені, червоні, жовтогарячі пристібаються кнопками), прикрасити ялинку (на шнурок нанизуються пластикові кульки з отворами всередині).

Дії з таким дидактичним матеріалом сприяють розв'язанню різноманітних практичних завдань, з якими дитина постійно стикається в побуті (застібнути одяг, зашнурувати взуття), сенсорному розвитку, координації дій руки й ока, розвитку дрібної моторики.

У групі також є прості матеріали, що належать до типу образно-символічних. Вони дають змогу розширити коло уявлень дітей про навколишній світ, сприяють розвитку їхнього мовлення. Це набори картинок із зображеннями тварин, рослин і плодів, розрізні (складні) кубики й картинки (з двох-чотирьох елементів), парні картинки для порівняння.

Віра Василівна створила (вив'язала вручну) також оригінальний килимок-лото (50x50 см). Граючи з ним, малята не тільки підбирають предмети, які бачать на картинках, а й мають можливість розрізнити на дотик контури цих предметів. Спочатку діти добирають дві-три картинки, потім завдання можна ускладнити, збільшивши кількість картинок (чотири-шість). Такі операції стимулюють дослідження й упорядкування у вигляді простих угруповань (за сенсорними властивостями та за змістом зображень).

Виготовляючи килимок-лото, дидактичний килимок, черепаху, пірамідку-ляльку, вихователь розуміла, що дитині потрібні такі ігрові матеріали, які давали б можливість розширити навички малят, але не настільки, щоб перехід до нових навичок був неподоланим. Адже діти, як і

дорослі, навчаються на чомусь знайомому, роблять спробу зробити щось інше або більш складне. Створюючи проблемні ситуації у дидактичних іграх, вихователь Віра Корнієць пропонує малятам самостійно розв'язати те чи інше завдання. Проводячи ігри дотримується таких вимог: навчати дітей різних способів розв'язання незнайомих їм дидактичних завдань; поступово розширювати й ускладнювати дидактичні ігрові завдання; забезпечувати тривале вправлення у виконанні тих самих дидактичних завдань; супроводжувати свої дії словами; продумувати характер подачі посібників.

Організуюючи роботу з дітьми, педагоги спираються на сучасні дослідження дрібної моторики руки. Вона є одним з елементів рухової сфери, безпосередньо пов'язаної з оволодінням предметними діями, розвитком продуктивних видів діяльності й, що не менш важливо, з мовленням дитини та письмом. Це, зокрема, дослідження М. Кольцової та Л. Фоміної. Дуже важливо, щоб педагоги усвідомлювали, що в головному мозку, проекція кисті руки займає близько третини всієї площі рухової проекції, вона дуже близько розташована до мовленнєвої моторної зони. Тож, проводячи з маленькими дітьми протягом дня, у різний час (у цілому 20 хвилин), тренування пальців в іграх: нанизування гудзиків на дріт, різні вправи із застібками, шнурівками, складання пірамід, мотрійок тощо, ми значною мірою сприяємо розвитку мовлення малят.

Рівень розвитку мовлення прямо залежить від розвитку тонких рухів пальців рук. Якщо розвиток рухів пальців відповідає віковій (нормі), то й розвиток мовлення теж у межах норми, якщо ж розвиток пальців відстає – відстає й розвиток мовлення, хоча загальна моторика при цьому може бути в межах норми й навіть вище. Так, Л. Фоміна проводила такий дослід з дітьми раннього віку. Малят просили показати один пальчик, два пальчики й три («зроби от так» – і показували, як це треба робити). Діти, яким вдавалися ізольовані рухи пальців, – вміли говорити; якщо ж пальці були напружені, згиналися й розгиналися тільки всі разом або, навпаки, були м'які («ватні»), не давали ізольованих рухів, то такі діти не вміли й говорити. Таким чином,

не почувши від дитини жодного слова, можна визначити, як у неї розвинене мовлення, за рухами її пальців.

М. Кольцова підкреслювала, що в малят спочатку починають розвиватися рухи пальців рук, коли ж вони досягають достатньої тонкості, починається розвиток мовлення. Розвиток рухів пальців рук ніби готує підґрунтя для подальшого формування мовлення.

Часто можна почути від батьків традиційне запитання: Як ви готуєте дитину до школи? При цьому маються на увазі читання, письмо, математика (логіка), англійська мова. Як же вони дивуються, почувши, що підготовка руки дитини до письма у дошкільному навчальному закладі починається із груп раннього віку. І це не виконання завдань у прописах, а кропівке навчання дітей самостійно застібати гудзики, кнопки, зав'язувати на бантик шнурки, малювати, ліпити.

Ми запитуємо в батьків чи знають вони, що руховий акт письма потребує тонкої координації рухів, тривалої фіксації суглобів, пов'язаної зі значним статичним навантаженням і цього не навчити за рік чи два. Тож розвивати дрібні м'язи руки необхідно саме з раннього віку особливо у тих дітей, які мешкають у великих містах.

На жаль, у більшості сучасних дітей відзначається загальне моторне відставання. Батьки, наприклад, намагаються для зручності купувати взуття, куртки на липучках, щоб дитина не «мучилася», зав'язуючи шнурки, застібаючи кнопки й гудзики. При цьому дорослі забувають, що саме ці, постійно повторювані протягом років дії розвивають та зміцнюють дрібні м'язи руки, що так потрібно першокласникові при письмі.

Отже, вихователям груп раннього віку необхідно створювати умови, які сприяли б розвитку сенсорики та дрібної моторики дітей і вести роз'яснювальну роботу серед батьків про важливість цього розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачина О.В., Коробова Н.Ф. Пальчиковая гимнастика с предметами. – М.: Издательство „АРКТИ”, 2007. – 86 с.
2. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. – Екатеринбург Издательский центр «ФАКТОРИЯ», 2006.- 150 с.
3. Печора К.Л., Пантюхина Г.В., Голубева Л.Г. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях. – М.: Издательский центр „Владос”, 2004. - 143 с.
4. Підбір і використання іграшок для дітей дошкільного віку в дошкільних навчальних закладах. Методичні рекомендації МОН України // Дошкільне виховання, 2008, № 9. – С. 18 – 23.
5. Полякова М.Н. Особенности организации развивающей среды в возрастных группах детского сада // Дошкольная педагогика.- 2001.- № 1. С. 12 – 16.
6. Школьник С. Веселі пальчики // Дошкільне виховання, 2009, № 1. – С. 22 – 23.